

Илија Бакић

СИГНАЛИ XXI ВЕКА (ЛИЧНИ ПОГЛЕД)

1.

Прелиставајући до сада изашле бројева часописа *Сигнал* као и истоимене алманахе, знатижаљни ће читалац понајпре открити мноштво поетских и прозних дела писаца пристиглих са свих меридијана помешаних са визуелним радовима, односно, теоријским списима. Разноликост литерарних поступака и стилова толика је да би се могло поставити питање заједничког чиниоца који везује све ауторе. Ипак, обухвати ли се широким погледом понуђено мноштво почну се разабирати и контуре црвене нити што спаја радове и која би се дала сажети (уз свест да се остане недовољно прецизан) у тврдњу да су сви текстови креативни покушај одговора на изазове савременог друштва. Ма колико да је такав напор мали спрам тоталитета који покушава да спозна и осмисли, одговор је начин да се обзнани сопствено постојање и, кроз тај чин, успостави дијалог са савременицима, прецима односно упуту порука потомцима. Оно што ова дела, упркос свој шароликости, разликује од осталих из текуће уметничке продукције јесте управо та окренутост надолазећим временима која доносе нове начине живљења и другачије вредносне скале; уместо пасивног чекања да се одређени односи искристалишу па да се, тек тада, о њима размишља и пише (како се то ради у оном делу литературе који није дефинитивно и неопозиво окренут прошлости као јединој правој теми „озбиљне“ књижевности), сигналисти крећу, отворених очију/ушију/ума, у сусрет променама, трагају за њима и, у специфичној интеракцији са стварношћу, барем за неки степен утичу на исту (а и тај степен је безмерно више у односу на ауторе који су се определили за пасивни, посматрачки став према окружењу). Отуда Сигнализам и припада аван-

гартним уметничким покретима који су увек, и када су били у праву и када су грешили, трагали за изразима адекватним текућем тренутку у коме се, пак, налазе корени времена која долазе.

2.

Авангарда није масовна појава. Чак и међу уметницима, за које важи да су креативнији део човечанства, склоност ка трагањима ван устаљених стаза није уобичајени начин понашања и делања; много је угодније и сигурније, речју комформистичкије, кретати се стазама које су утабали претходници и којима гази огромна већина савременика. Здрава доза конзервативизма гарант је припадности групи, добијања признања од истомишљеника односно могућег напредовања на академским лествицама „бесмртних“. Као и свака друга организација Homo Sapiens Sapiensa, и уметничка „средина“ нуди многе предности које произилазе из унутрашње повезаности и јединствене одбране од уљеза изван редова „проверених“; логика групе у непријатељском окружењу јасна је и сврсисходна и тежи остварењу идеала у лику дисциплиноване самодовољности која успева да укроти све психолошке неприлагођености појединаца и приведе их заједничком циљу.

За разлику од оваквог самоодређења, авангардни уметнички покрети инсистирају на отвореном сагледавању свеукупног окружења, одбијају да фетишизују традицију и теже стварању другачијег израза и вредносне скале. Њихов „дежурни циљ“ свакако је и разбијање окошталних уметничких „средина“ као представника заосталог света и свести; отуда и отворена нетрпељивост према свему етаблираном и академизованом. Овакви покрети, за разлику од својих противника, имају препознатљив животни век; док „средина“ истрајава у намерама да се што мање креће, једва пристајући на природне смене генерација, авангарда настаје бурно, групише се око идеје или појединаца, развија, снага јој нараста све док не почне да се расипа, било зато што окружење пружа ефектан отпор променама било зато што сами актери одлазе, вођени сопственим трагањима у нове сфере, напуштајући мање или више чврсто (не)организовану срж покрета. Познати су и примери покушаја (случај надреализма) да се и авангарда етаблира и хијерархијски организује као чврст покрет што резултира губљењем ентузијазма и нестанком (јер се оваква, нова организација не може носити са већ етаблираним и уходаним „срединама“; ово све под условом да је уопште изводиво укалупљење уметничких експеримената што, по природи ствари, никада до сада није успело). Авангардни покрети отуда су интелектуално-духовно-генерацијски покрети који се распадају како сама генерација стасава и, потом, одлази са стваралачко-животне сцене.

3.

Уметничка дела која су „резултати“ стварања у оквирима или под утицајем одређеног авангардног покрета, одступају од стандардних уметничких производа свог времена и, као таква, наилазе на већа или мања неразумевања обичне и стручне публике. Но, колики год да је отпор према садржају, начину, стилу или порукама оваквих дела, она опстају у времену као чињеница која открива другачије, непознате визуре, приступе, доживљаје и, самим својим постојањем, сведоче о постојању и другачијих путева. Таква дела својеврсна су интелектуална нагазна мина која чека свој циљ. Пре или касније, неко ће стићи до ње и бити, у најмању руку, изненађен открићем и барем накратко тргнут из дотадашње уходане летаргије; чак и ако је реакција на дело негативна оно је испунило барем један свој задатак - испровоцирало је, уздрмало уверења и илузије. Буде ли реакција на дело позитивна, у смислу допадања и спознаје ваљаности и вредности - или ако је недопадање произвело потребу да се реагује и, зарад тога, одреди сопствени став - „сретни налазач“ ће у специфичном просветљењу спознати своје заблуде и грешке, променити мишљења и ставове. Тиме је једна од улога авангардног дела испуњена, оно је натерало свог конзумента да другачијим очима гледа свет око себе, у себи и изнад себе.

4.

Златним временом авангардних покрета сматрају се прве деценије XX века, доба када је постало јасно да се свет дефинитивно мења наочиглед својих савременика. Тако је жељно чекани Нови век донео неочекиване промене: свет се убрзано смањивао, егзотика далеких, неоткривених крајева бледела је као и колонијални концепт поделе територија, технологија се усавршавала у интервалима који нису били дужи од деценије, брзина живљења се повећавала, велики Први рат открио је како изгледају предворја пакла. Пред уметницима се поставило питање како се одредити према дешавањима, како доживљавати свет, филозофију, религију, науку, свакодневицу. Велико преиспитивање је започело...

Чини се, са готово вековне дистанце, да је најпре под сумњу и удар промењених услова дошао концепт катарзе, прочишћења које се достиже праћењем (и уживљавањем) у препознатљиве ситуације које су представљене у уметничком делу. Да ли је уопште могуће, у свеопштој рашомонијади истина и лажи XX века знати и препознати истине? Није ли у питању наметање (намерно или несвесно) ставова од стране тенденциозног уметника? Јер како та особа - стваралац може бити неутрална? Шта учинити и како се поставити према тврдњама Сигмунда Фројда о слојевима личности, према варкама којима ум прибегава да би заварао себе и оне око себе? Ако не постоји свест о

намери која се спроводи, како се одредити према сопственом уметничком делу и како очекивати од публике да га прихвати на одређени начин?

Позиција уметника пољуљана је баш као и позиција онога ко дело доживљава. У свеопштој нестабилности коначних одговора нема; свако ко пропагира крајње истине може бити само надобудни лажац. С друге стране, да ли је публика, ужаснута оним што јој се дешава, способна да се издигне из глиба свакодневице? Да ли то жели? Може ли јој уметник сервирати бајке или безвремене приче док ратне машине заграђују хоризонт а индустријско друштво ужурбано раскида са спором прошлошћу? Уосталом, чак и кад би могао, жели ли уметник да буде безвремено, смртно озбиљан? Чему то сред кратких новинских вести са свих меридијана? Шта је са лудизмом као једнако вредним животним ставом? Проповеди су, уосталом, посао цркви и филозофа.

Коначно, какав је домашај речи пред навалама нових медија, пред богатством и сугестивношћу покретних слика или стрипа, пред радио-драмама?

Дадаисти, надреалисти, зенитисти и многи други *-исти* трагали су за одговорима. Неке су пронашли, неке нису. Како-год-било-да-било, ови покрети су, у грчу и просветљењу инспирација, спознали богатства и ограничења уметности, њен смисао и, још више, бесмисао. То што су радили није се допадало многима али јесте било подстицајно. И данас њихови текстови откривају вртоглаве заносе и надања достојна поштовања. Баш као што двери које су раскрили позивају на трагања.

5.

Промене којима је XX век почео расцветале су се у другој половини а експлодирале у његовим последњим деценијама. Реалности су се умножиле стижући све до оне нереалне-виртуелне, технологија помахнитала и разгоропадила се, даљине сведене на илузију. Али, илузије су и да ће човечанство живети вечно и срећно; еколошке и демографске катастрофе су пред вратима, сировине дотрајавају, напредак не изгледа тако величанствено из перспектива неизлечивих болести, бескрајних фавела и гета. Информацијски рај постао је хаос у коме ништа није доступно јер је све доступно. Нови Миленијум, очекиван као доба просперитета, стигао је без помпе и не обећава ништа.

Која је, у свем том галиматијасу, улога уметности? Да ли је уопште потребна? Каква и коме?

Не мислимо овда на рутинску уметност речи, звукова и слика које попуњавају још постојећу нишу у тзв друштвеном животу. Оно

што се назива корпорацијским уметностима на траговима је путева утабаних још у XIX веку: реалистичка проза са пригодним психологизирањем и укалкулисаним квазипровокацијама; по истом принципу се штанцују филмови, слике, музика. Искуства авагарде просејана су кроз вишеструка сита и служе као зачини, извор дозираних загонетки за додатно голицање лење маште старијих конзументата. Они млађи преферирају компјутерски генерисане слике и светове игрица у којима се све читање своди на праћење упутстава а музика је подлога за акцију. Стара уметност литературе одавно није атрактивна. Ипак, и даље се пишу и проза и поезија које нису у функцији комерцијално-корпорацијског профита. Како и зашто?

6.

Шта писац жели својим текстом?

Да открије истину? Ко ме?

Да се забави и ту радост подели са другима? Зашто и с ким?

Да искуша своје способности? Да ли то интересује било кога осим њега?

Да открије своје светове другима? Зашто и коме?

Тајна уметничког чина истовремено је велика и не постоји.

Одговор на сва претходна питања може бити целомудрен: типа „Велике, Велике Истине преточене у Уметничко дело“.

Одговор може бити и самодопадљив: типа „радим то јер ми се може и хоће“, „јер сам нарцисоидан, желим да се допаднем себи и, да, зашто да не?, другима“, „мало сам мегаломански настројен па бих да сејем мудрост околу“, „забављам се“, „амбициозан сам, желим да postanем бесмртан“...

У свеопштем поништавању вредности којих смо (не)вољни део, сваки од одговора је могућ. И сваки може бити дат поштено или фолирантски.

Само, чему фолирање у ситуацији када нико не мора никога да схвата озбиљно?

Дакле, чини се да је једина, ултимативна могућност: писати на сопствену одговорност, искрено према себи и онима који ће, можда, доћи до тог писанија и пожелети да га прочитају.

Времена општепознатих песника и писаца угасила су се када и националромантизам; то што у неким срединама и даље имамо писце-носиоце бакљи националне свести и поноса, пример је који доказује опште правило.

Писац је лишен права и обавеза да буде савест народа, нација, држава. На срећу.

Али, нико му не може забранити да буде свеснији део глобалног окружења. Истина, он никоме не може наметати своје ставове јер је

писање са тезама кратког даха и углавном врло незанимљиво. Писац свакако треба да открије читаоцу своја знања о свету у коме живе, раме уз раме; та ће слика остати и за оне који стижу на животну сцену, под условом да их било какви књижевни садржаји буду интересовали што и није тако вероватно (словна писменост биће у опадању а она компјутерска у порасту).

С друге стране, једнако је ваљано ако писац нема намеру да се бави било чиме до истраживањем језика као медија којим се бави, његовим рашчлањавањем, извртањем, употребом и злоупотребом речи и њихових садржаја. Универзум језика никада неће бити истражен али су све експедиције у дубоки свемир пожељне, интригантне, егзотичне. Спој речи и реакција које изазивају у менталним просторима онога ко их прима, тајанствен је и хвале је вредна свака акција у правцу откривања „шта се тамо дешава“ или она која иде у смеру „шта осећаш кад ти радим ово?“

7.

Питања која се отварају када се неко одлучи да ствара, питања метода или тог оног „како“?

Рецепти:

1. Мимезис је први могући избор. Опоначање као начин да се дочара стварност; рабљено до бесемучности али и даље заводљиво. Али више не као опонашање лимитирано забранама у име „доброг укуса“, „пристојности“ и сл. На пример, тежити тоталном мимезису који ће сведочити о испразности свакодневице, о заблудама, комплексима, задесном и бесмисленом, о бљесковима нематеријалног, необјашњивог. Овакве слике могу бити заводљиве јер тривијалност уме да буде таква; када се одмакнете од ње она може да изгледа фасцинантно у својој безличности.

2. „Продубљавање“ мимезиса може бити изазов; кренути од обичног па застранити, отићи у апсурд, екстравагантност, слободне асоцијације. То је изазов коме није тешко подлећи.

3. Пародирање, карикирање, спрдање без обавеза и циља.

4. Одустајање од уобичајене стварности и грађење измишљених светова изазов је над изазовима, готово божански посао градње светова у којима се ништа не подразумева. Стваралац је слободан да све датости стави под сумњу и изгради померени свет који на окупу држи специјална логика.

5. Одустајање од било каквих стварности, нешто као апстрактно сликарство или музика. Хватање снова и кошмара у реченице или стихове. Укидање свих закона узрока и последице, почетка и краја, свих смислености. Играње речима, њиховим садржајима, звуковним

квалитетима, сликама које су саме себи довољне. Речју, врхунско задовољство стварања.

6. Сомнамбулизам или делиријум или мешање свега поменутог.

7. Итд, итд...

Коначног одговора-рецепта нема и не може га ни бити (хвала на томе Богу-Сили-Природи или већ коме).

Али, може се поставити један принцип, управо онај на коме се заснива читав напор Сигнализма и сигналиста: одашиљање порука у етар и пријем оних које су послали други, без обавеза, са много добре воље (латинске "bona fides"), без признавања априорних ауторитета и ултимативних образаца мишљења и стварања. Наравно, не би смело бити ни претеране самодопадљивости (спознати ово велика је мудрост).

Једина константна јесте опозиција свим наметнутим „слободним изборима“ који остављају само уске, усмерене прозоре кроз које појединац, из своје главе, сме да гледа око себе. Одбијање друштвено-политичко-поетичких дресура задатак је Сигнализма; признатим, етаблираним величинама ваља рећи 'не интересује ме оно што радите, не пристајем да мислим на ваш начин'. У крду је (макар и људском) топло али и базди. Искорак у страну доноси чист ваздух иако се плаћа презиром групе (која се осећа изданом).

Свест о цени сопствених поступака доказ је функционисања (само)свести.